Włodzimierz Pela

Nowe rezultaty badań archeologicznych i architektonicznych Starego Miasta w Warszawie : dzieje zabudowy południowej strony uliczki Dziekania

Almanach Muzealny 8, 45-70

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Włodzimierz Pela

NOWE REZULTATY BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH I ARCHITEKTONICZNYCH STAREGO MIASTA W WARSZAWIE. DZIEJE ZABUDOWY POŁUDNIOWEJ STRONY ULICZKI DZIEKANIA

Wstęp

W dotychczasowej literaturze przedmiotu dziejami zabudowy terenów przy dawnym kościele parafialnym, a obecnie kościele archikatedralnym p.w. Ścięcia św. Jana Chrzciciela na Starym Mieście w Warszawie zajmowano się wielokrotnie. Wynikało to zarówno z chęci wyjaśnienia nie do końca rozpoznanej historii najstarszych faz budowy kościoła, jak i konieczności pełnego poznania dziejów otaczającej go zabudowy oraz położonego po jego wschodniej stronie cmentarza. Obszar ten wzbudzał także ogromne zainteresowanie varsavianistów ze względu na miejsce zajmowane w przestrzeni własności, bowiem do końca wieku XIV znajdował się na styku granic miasta i terenu książęcego, a od XV w. stał się własnością przekazaną przez księcia kościołowi. Dla badaczy ciekawy jest także wielowątkowy przyrost materiałów źródłowych dotyczących dziejów zabudowy tego obszaru, od wzmianek w źródłach archiwalnych do wyników badań archeologicznych i architektonicznych. Wątki te próbowano łączyć w dotychczasowych opracowaniach historycznych.

Znajdująca się na omawianym terenie niewielka uliczka – Dziekania, będąca przedmiotem opracowania, przebiega wzdłuż południowej strony kościoła. Miejsce to ma dodatkowo niebagatelne źródło poznawcze, jakim jest widok całego bloku

1. Obraz Marcina Zaleskiego *Rozbiórka domów między zamkiem a katedrą*, 1843, ze zbiorów MH

zabudowy wyznaczonego ulicami Dziekania, Do Kanonii, dziedzińca zamkowego przedstawiony na obrazie Marcina Zalewskiego z 1843 r. (il. 1). Jednak jak do tej pory, wiedza o zabudowie uliczki oraz otaczającym ją terenie jest dość skromna w porównaniu ze stanem badań nad całym Starym Miastem w Warszawie.

Stan badań

Omówienie zachowanej bazy źródłowej, stanu badań i historii ulic Starego Miasta dokonane zostało w jednym z pierwszych powojennych opracowań tej problematyki zamieszczonym w 1955 r. w *Szkicach staromiejskich*[1]. Autorzy umiejscawiają Dziekanię w sieci ulic Starego Miasta oraz wymieniają znajdującą się przy niej historyczną zabudowę: po stronie północnej katedra, a po stronie południowej trzy posesje[2]. Z prezentowanego tam przeglądu informacji źródłowych i opracowań historycznych dowiadujemy się, iż teren przyległy do Dziekanii [i Kanonii] stanowił od początku XV wieku jurydykę duchowną wyjętą spod władzy miejskiej. Zarządzał nią dziekan (przełożony kanoników kolegiackich), zajmujący się świeckimi sprawami kapituły – przewodniczył w obradach i sprawował jurysdykcję w kolegiacie. Dziekan

1 A. Berdecka, O. Puciata, J. Rutkowska, H. Szwankowska, *Ulice Starego Miasta*, w: *Szkice staromiejskie*, red. O. Puciata i in., Warszawa 1955, s. 1–94.
2 Tamże, s. 30–32.

2. Plan zespołu zabudowy kapitulnej przy kolegiacie św. Jana z oznaczeniem funkcji poszczególnych budynków i terenów w końcu XVI w. wg A. Berdeckiej

mieszkał bliżej kościoła, w budowli reprezentacyjnej, odpowiedniej do jego wysokiej godności. Należał do niego dom, który znajdował się na późniejszej posesji nr 6/90 u zbiegu ulicy Dziekanii i placu Zamkowego (obecnie uliczka Do Kanonii). Nie mamy żadnych wiadomości o pierwotnej rezydencji dziekana, wielokrotnie niszczonej przez pożary. Po ostatnim, największym z 1607 r. dziekan Jan Raciborski w 1610 r. przebudował budynek na pałac[3].

Obok na sąsiedniej wąskiej posesji nr 4/89 wznosił się niewielki dom wikariuszy zbudowany w 1541 r. W opracowaniu stwierdzono, iż był to jedyny budynek z murami gotyckimi przy tej ulicy[4].

Kilka lat później, w 1964 r., w artykule poświęconym kanoniom warszawskim, Anna Berdecka podsumowuje dotychczasowy stan wiedzy o tej części Starego Miasta[5]. Przyjmuje na podstawie źródeł pisanych, iż przekazanie gruntu dziekanowi kapituły z areału zamkowego na budowę domów mieszkalnych nastąpiło po ogłoszeniu bulli papieskiej, w której wydano zgodę na przeniesienie kapituły z Czerska do Warszawy w 1402 r. Dotyczyło to obszaru położonego u zbiegu późniejszej uliczki Dziekanii i cmentarza graniczącego ze starym dziedzińcem zamkowym (Dziekania, nr hip. 6/90).

3 Tamże, s. 31.
4 Tamże.
5 A. Berdecka, *Kanonie warszawskie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", 1964, t. IX, z. 3, s. 217–232.

W 1416 r. własność kapituły przy kolegiacie powiększa się o plac sąsiadujący z posesją dziekana, wydzielony również z terenu zamkowego (Dziekania, nr hip. 4/89). Przeznaczono go na siedzibę kolegium wikariuszy, ufundowaną przez Janusza Starszego. Anna Berdecka publikuje trzy plany zespołu zabudowy kapitulnej przy kolegiacie św. Jana w końcu XVI w. Na pierwszym z nich oznaczono komasację terenów kapitulnych przy kolegiacie św. Jana od XIV do XVI w.[6], na drugim zaprezentowano funkcję poszczególnych budynków i przylegającego do nich terenu (il. 2)[7]. Na planie trzecim natomiast autorka przedstawia plan zabudowy z rozpoznanymi podczas powojennych badań Komisji Badań Dawnej Warszawy (KBDW) fragmentami gotyckich murów zinwentaryzowanych przez Tadeusza Mischala i Stanisława Żaryna (il. 3)[8]. Na planie tym umieszczono także budynek Dziekania 1 wraz z częścią dobudowaną podczas prac dokonanych przez dziekana Raciborskiego na początku XVII w. Tej części zabudowy ulicy nie uwzględniono bowiem w opublikowanej w *Tece Konserwatorskiej IV* w 1956 r. inwentaryzacji fragmentów rozpoznanych murów gotyckich piwnic i parterów budynków z terenu całego Starego Miasta[9]. Dzięki publikacji A. Berdeckiej uzyskaliśmy dodatkowe informacje o zabudowie kościelnych działek własnościowych, badanych w okresie powojennej odbudowy wybiórczo, z niewielką ilością zachowanej dokumentacji terenowej. Podczas opracowania artykułu o warszawskich kanoniach autorka korzystała z materiałów dokumentacyjnych Komisji Badań Dawnej Warszawy zgromadzonych w archiwum tej instytucji, które były mniej rozproszone niż w chwili obecnej. Miała także możliwość omówienia wielu kwestii z osobami, które tymi badaniami się zajmowały.

Anna Berdecka podkreśla, iż budynek przy Dziekanii 1 (nr hip. 6/90)

> był przeznaczony na siedzibę urzędu i władz reprezentujących kapitułę. Rezydował w nim dziekan, przewodniczący zgromadzenia prałatów i kanoników. Z urzędu skupiał w swym ręku władzę dyscyplinarną i porządkową. W jego siedzibie odbywały się posiedzenia, których przedmiotem były bieżące sprawy prawne, administracyjne, sądownicze, gospodarcze kapituły, sprawy personalne duchowieństwa, a także ludzi świeckich podlegających sądom kapitulnym[10].

Na podstawie zachowanych źródeł pisanych, ikonografii (obrazu Zaleskiego) oraz dostępnej dokumentacji z badań autorka przedstawia opisy interesujących nas budowli. Jak podaje

> Dwór dziekana był niewielkim budynkiem jednopiętrowym, zwróconym węższą elewacją ku Dziekanii. Zajmował tylko niewielką przestrzeń (około 13 x20 m) obszernej działki, która pierwotnie mogła mieć połowę obecnej głębokości.

6 Tamże, s. 218, ryc. 1.
7 Tamże, s. 219, ryc. 2.
8 Tamże, opracowanie graficzne T. Dobiszewskiej na podstawie inwentaryzacji T. Mischala i St. Żaryna z badań KBDW, ryc. 3.
9 *Teka Konserwatorska* IV.
10 A. Berdecka, *Kanonie warszawskie*, dz. cyt., s. 228.

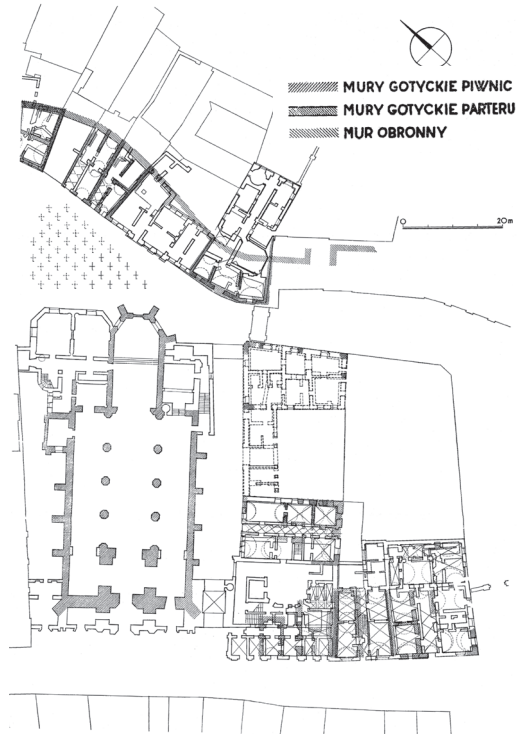

3. Fragment planu zespołu zabudowy kapitulnej w końcu XVI w. z oznaczeniem reliktów murów gotyckich na podstawie inwentaryzacji T. Mischala i St. Żaryna oraz Komisji Badań Dawnej Warszawy. Podkład mierniczy z 1939 r., wg A. Berdeckiej i AGAD

Budynek w trakcie prac na terenie Zamku został przebadany bardzo pobieżnie. Lakoniczny opis sugeruje wyróżnienie dwóch faz budowy średniowiecznej: w pierwszej powstał mały, prawie kwadratowy budynek dwutraktowy, a następnie rozbudowano go w głąb działki, powiększając o jeden trakt.

Inna hipoteza nasuwać się może po przestudiowaniu planów pomiarowych pałacu dziekana z lat trzydziestych XIX w.[11] oraz po analizie pozostałych murów gotyckich, na podstawie których można wnioskować, że był to budynek jednorodny[12].

Piwnice budynku miały podział dwutraktowy, a parter trzytraktowy, w jego pomieszczeniach mieścić się mogło mieszkanie dziekana i izby dla interesantów. Na pierwszym piętrze powraca układ dwutraktowy. Wielka tylna izba, oświetlona oknami bocznych ścian, była wystarczająco reprezentacyjnym pomieszczeniem dla zebrań kapitulnych. Pozostałą, znacznie większą część działki zajmowały budynki gospodarcze i sanitarne. Była tam prawdopodobnie także i studnia. Kuchnia mieściła się w osobnym drewnianym pomiesz-

11 AGAD, Zbiory kartograficzne nr 554-11; plany podpisane są przez budowniczych warszawskich: A. Kropiwnickiego, A. Gołońskiego i K. Majewskiego.
12 A. Berdecka, *Kanonie warszawskie*, dz. cyt., s. 228.

czeniu, być może przy południowej ścianie dworu, gdzie znalezione zostały fragmenty zabudowy drewnianej pochodzące z pierwszej połowy XV w.[13]

W opracowaniu znajdujemy również opis drugiego budynku objętego badaniami w 2012 r. – domu wikariuszy, który był „przeznaczony na wspólne zamieszkanie dla grupy kilku lub kilkunastu duchownych tworzących kolegia ks. ks. wikariuszy, mansjonarzy, psałterzystów, związanych swymi obowiązkami z kapitułą i kolegiatą, a także zachowujących w pewnej mierze reguły wspólnego życia". Dom wikariuszy stanowi interesujący obiekt średniowiecznej bursy. Jedyny przekaz ikonograficzny pokazujący nam architekturę budynku powstałego w pierwszej połowie XV w., a przebudowanego w 1541 r.[14], stanowi obraz M. Zaleskiego z 1838 r. przedstawiający rozbiórkę dworu dziekana (il. 1). Widzimy na nim w głębi, za pałacem dziekana wysoki, długi, trzypiętrowy dom pokryty czterospadowym dachem, pod którym przebiega kamienna tralkowa balustrada. Zwrócony był trzyosiową fasadą do ul. Dziekanii. Posiadał ciekawe rozplanowanie wnętrza, podzielonego na trzy trakty, przecięte wąską sienią na osi przebiegającej przez całą długość budynku. „Po obu stronach sieni znajdowały się izby mieszkalne, a także pomieszczenia wspólnego użytku"[15].

Terenowe prace badawcze, o których była już mowa powyżej, rozpoczęto w 1950 r. Związane były, co prawda, z rozpoznaniem terenu zamku, ale zajęto się także zabudową przy ul. Dziekania: dworem dziekana i domem wikariuszy. Niestety, jak już wspomniano, nie zachowało się w zbiorach archiwalnych KBDW sprawozdanie z tych prac wygłoszone w formie odczytu 23 maja 1953 r. w Polskim Towarzystwie Archeologicznym przez autorów badań Aleksandrę Świechowską i Zdzisława Tomaszewskiego: *Wyniki badań na zamku warszawskim przeprowadzone w latach 1949–52*. Badania prowadziła ekspedycja PMA. Prace Badawcze na Zamku Warszawskim z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie[16]. Z badań tych zachowało się tylko kilka rysunków dokumentacyjnych: inwentaryzacja murów z uwzględnieniem niwelacji głębokości w piwnicach domu dziekana, oznaczenie miejsca wykonanych wykopów oraz przekrój poprzeczny przez zabudowę zamku, uliczkę Do Kanonii, dom dziekana i wykop przy domu wikariuszy. Dysponujemy także fotografiami plansz ilustracji zbiorczych obrazujących wyniki przeprowadzonych badań przygotowanych na zjazd sprawozdawczy Kierownictwa Badań nad Początkami Państwa Polskiego (10 grudnia 1951 r.) – w oryginale kolorowe, jako fotografie – czarno-białe, na których szczególną uwagę zwracają odkrycia murów gotyckich. Na pierwszej (il. 4) widoczne są w domu dzie-

13 A. Świechowska i Z. Tomaszewski w zaginionym sprawozdaniu z badań z 1951 r. łączą znalezione relikty zabudowy drewnianej z terenem zamkowym. Znajdowały się one na terenie działki dziekana, która z nimi graniczyła. Może należy uważać je za pozostałości zabudowy gospodarczej dworu dziekana, np. kuchni (przypuszczenie A. Berdeckiej).

14 Za księdzem F. Kurowskim, *Pamiątki m. Warszawy*, Warszawa 1949, t. II, s. 22, który podaje, że dom wikariuszy został wzniesiony przez biskupa Jana Lubrańskiego w 1541 r. Zdaniem A. Berdeckiej wiadomość ta dotyczy przebudowy domu, który wzniesiono w I połowie XV w.

15 A. Berdecka, *Kanonie warszawskie*, dz. cyt., s. 227.

16 Sprawy te omówione zostały w publikacji: W. Pela, *Historia badań archeologicznych i architektonicznych dawnej Warszawy*, „Archeologia dawnej Warszawy", t. 2, 2013, s. 57–64.

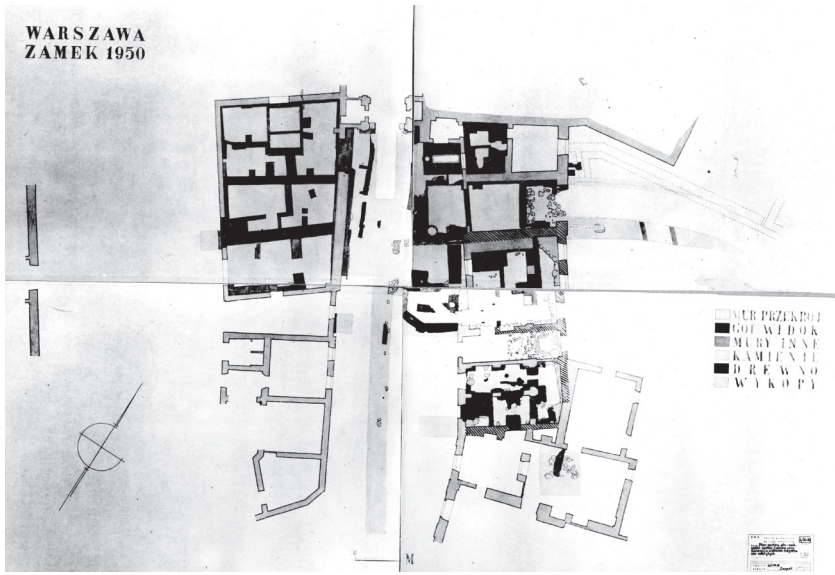

4. Plan parteru północno-wschodniej części zabudowań – uliczka Do Kanonii z widokiem na odkryte w wykopach fragmenty murów, konstrukcje drewniane, zespoły kamienne itd. z zaznaczeniem murów gotyckich. Fotografia dokumentacji ekspedycji PMA Prace Badawcze na Zamku Warszawskim

kana dwa mury gotyckich ścian podziału wewnętrznego budynku, na drugiej zaznaczono również rozpoznane mury gotyckie w domu wikariuszy. Zachowało się także pełne zestawienie wyników badań ekspedycji przeprowadzonych do 1951 r., na którym przedstawiono schematycznie wszystkie odkryte mury gotyckie (il. 5).

W okresie późniejszym obserwacje ruin budynków prowadzili architekci współpracujący z Komisją Badań Dawnej Warszawy, przy czym zachowały się tylko notatki z badań domu wikariuszy sporządzone w 1957 i 1958 r.[17] Są one o tyle ciekawe, iż odnotowano w nich bardziej szczegółowe spostrzeżenia na temat chronologii obiektu. Zdaniem autorów badań znalezione fragmenty murów gotyckich pozwalają przypuszczać, iż zabudowa z tego okresu miała minimum 3 kondygnacje, a na podstawie pomiarów cegły można datować dokumentowane fragmenty na połowę XV w. Ponadto badacze uważają za mało prawdopodobne, by rzut piwnic z naniesionymi murami gotyckimi był w pełni z XV w. Szerokość jego równa się bowiem szerokości Psałterii, a zatem dwu kamienic gotyckich. Jest to być może wynik przebudowy z 1541 r. Potwierdzeniem tego może być użyta do jego budowy zaprawa o szarym zabarwieniu (z domieszką węgla drzewnego), znaleziona w narożniku południowo-zachodnim. Ten rodzaj zaprawy wydaje się charakterystyczny raczej dla XVI w. (analogia: Kanonia 26). Zasadniczą przebudowę Dziekanii 4 – założenie

17 *Sprawozdanie Działu Architektonicznego z badań terenowych za okres od dn. 16-V-1957 r. do dn. 31-1-1957 r.*, w: *KBDW. Sprawozdania Sekcji Architektonicznej Działu Badań Terenowych KBDW (Roczne, półroczne, kwartalne, miesięczne) za lata 1956 –1968*, mps w Archiwum Działu Archeologicznego Muzeum Warszawy nr MHWDA-000/45/8 s. 33–34. Autor sprawozdania nieznany.

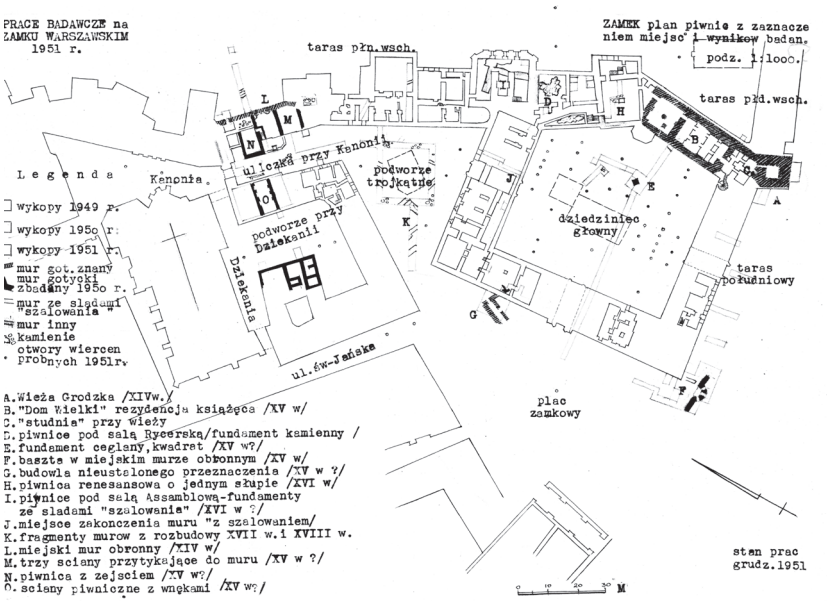

5. Zestawienie wyników badań ekspedycji PMA Prace Badawcze na Zamku Warszawskim przeprowadzonych w latach 1949–1951, Archiwum Działu Archeologicznego MW

planu z korytarzem na osi – datować można na przełom XVII/XVIII w., co potwierdza kafel z 1690 r. (wyrób mistrza Rosołowicza) znaleziony w pasze sklepienia[18].

Informacja o późniejszych obserwacjach przy domu dziekana opublikowana została przez architekta Aleksandra Króla. Prowadzono je prawdopodobnie w latach 1963–1964 podczas działań powołanej przez Urząd Konserwatora Zabytków m.st. Warszawy do opracowania materiałów z badań lat 1949–1952 i późniejszych Pracowni „Zamek"[19]. Według Aleksandra Króla „Wykorzystując moment odsłonięcia zasypanych piwnic, odszukano kilka ścian gotyckich, które sfotografowano i pomierzono"[20]. Autor zamieszcza w artykule dwie fotografie – widok od strony zachodnio-północnej oraz widok od strony wschodnio-południowej, trudno jednak zlokalizować miejsce wykonania fotografii. A. Król podaje również informację, iż odnaleziono od strony uliczki Do Kanonii duży fragment fasady domu dziekana.

Obu budynkami, szczególnie domem wikariuszy, zajmuje się Jarosław Widawski w opracowaniu poświęconym warszawskiemu domowi mieszkalnemu

18 Pacha sklepienia to przestrzeń między grzbietem sklepienia a ścianą stanowiącą jego podporę. Wspomnianego kafla brak w zbiorach KBDW, jego datowanie oparto zapewne na informacjach i ilustracjach przedstawionych w artykule A. Świechowskiej, R. Dukwicz, *Warsztat garncarski z końca XVII w.*, w: *Szkice staromiejskie*, dz. cyt., s. 149–160, tabl. 21 i 23.

19 A. Król, *Odkrycia archeologiczne na Zamku Królewskim w Warszawie w latach 1963–1964*, „Wiadomości Archeologiczne", 1965, XXXI, z. 1, s. 30–32; tegoż, O odkryciach i znaczeniu reliktów architektonicznych na terenie Zamku Warszawskiego, „Warszawskie Materiały Archeologiczne", 1967, t. 2, s. 31–48.

20 A. Król, *Odkrycia archeologiczne...*, dz. cyt., s. 31.

w średniowieczu[21]. Ustosunkowuje się on do czasu jego budowy, stwierdzając, iż początkowo wspomniany w 1450 r. dom był zapewne jeszcze drewniany, natomiast budynek murowany został wybudowany lub przebudowany w 1541 r. W swoim opracowaniu Jarosław Widawski zamieszcza autorskie opracowanie rzutu piwnic domu wikariuszy z 1541 r. z zaznaczeniem murów gotyckich[22]. W niewielkim stopniu zajmuje się natomiast domem dziekana, stwierdzając tylko, iż

> Na rogu ulicy od strony Kanonii stał dom dziekana (Dziekania 1). Nikłe pozostałości gotyckich murów wskazują, że wzorem kamienic mieszczańskich – dom był zwrócony krótszym, frontowym bokiem do ul. Dziekania i miał co najmniej dwie kondygnacje. W 1610 r. nastąpiła radykalna przebudowa, gdy dziekan Jan Raciborski znacznie poszerzył budynek, nadając mu charakter pałacowy[23].

Datowanie przyjęto na podstawie tekstu nieistniejącej tablicy fundacyjnej[24]. Zupełnie inaczej widzą to autorzy historii zespołu Zamku Królewskiego w *Katalogu zabytków sztuki w Polsce*, Andrzej Rottermund i Henryk Rutkowski, którzy mury gotyckie odkryte w miejscu domu dziekana podczas badań architektonicznych w latach 50. interpretują jako budynek gospodarczy Dworu Mniejszego z II połowy w. XV[25].

Kilka kolejnych informacji o domu dziekana znajdujemy we wspomnianym powyżej *Katalogu zabytków sztuki*[26]. Szczególnie interesujące są dla nas przekazy dotyczące historii budowlanej obiektu w XIX i XX w. Wynika z nich, iż w 1838 r. działka należąca do kurii została uszczuplona na rzecz zamku, a znajdujące się na niej zabudowania gospodarcze rozebrano. Następnie od 1844 r. kamienica należała do miasta Warszawy, w latach 1870–1939 natomiast był to dom rządowy należący do zamku. Po zniszczeniach 1944 r. zachowane zostały mury parteru i częściowo I piętra. Odbudowano go w latach 1966–1968 według projektu Stanisława Marzyńskiego o sylwetce zmienionej ze względu na brak dokumentacji stanu przedwojennego. Nieznana jest niestety dokumentacja projektowa ze zmianami wprowadzonymi podczas przebudowy. Widok obiektu z okresu przed przebudową z 1950 r. zawdzięczamy m.in. dokumentacji wykonywanej podczas badań ekspedycji PMA. Prace Badawcze na Zamku Warszawskim (il. 6).

Omawiając stan badań zabudowy działki, na której znajduje się dom dziekana, należy niestety stwierdzić, iż żadnych obserwacji badawczych nie prowadzono w czasie budowy wjazdu do podziemnego garażu na tyłach posesji w latach 90. XX w., co oczywiście znacznie zubożyło naszą wiedzę o rodzaju i chronologii nawarstwień kulturowych zalegających na zapleczu budynku Dziekania 1.

21 J. Widawski, *Warszawski dom mieszkalny w średniowieczu*, Warszawa 1985.
22 Tamże, s. 123, rys. 61.
23 Tamże, s. 123.
24 Ks. Fr. Kurowski, *Pamiątki miasta Warszawy*, wyd. E. Szwankowski, Warszawa 1949, t. I, [poz. 11], s. 22.
25 *Katalog zabytków sztuki w Polsce. Miasto Warszawa*. Część I. *Stare Miasto*, red. J.Z. Łoziński i A. Rottermund, Warszawa 1993, s. 127.
26 Tamże, s. 295–296.

6. Widok budynku Dziekania 1 od strony południowo-wschodniej w 1950 r., ze zbiorów Działu Archeologicznego MW

Badania archeologiczno-architektoniczne w 2012 r.

Nowe możliwości poznawcze pojawiły się w 2012 r. w związku z przebudową budynku Dziekania 1 na potrzeby Muzeum Archidiecezjalnego w ramach realizacji projektu „Skarbiec dziedzictwa kultury – Bazylika Archikatedralna i Muzeum Archidiecezji Warszawskiej". Roboty modernizacyjno-budowlane obejmowały przede wszystkim wnętrze obiektu, w którego obrysie znajdują się obecnie dawny dom i pałac dziekana oraz część piwnic dawnego domu wikariuszy. Prace polegały też na odsłanianiu fundamentów budynku niezbędnym do ich osuszenia i zabezpieczenia przed wilgocią będącą skutkiem działania wody deszczowej i gruntowej. Zgodnie z wymogami Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków w Warszawie podczas działalności budowlanej konieczne było przeprowadzenie badań archeologiczno-architektonicznych polegających na obserwacji prac ziemnych i prac budowlanych związanych z odsłanianiem oryginalnych fragmentów murów (skuwanie tynków), rejestracja i dokumentacja zarówno odkrywanych reliktów architektury, jak i nawarstwień kulturowych. Prace badawcze rozpoczęto w marcu 2012 r. i prowadzono je do początku roku 2013 (lokalizacja prac badawczych – il. 7)[27].

27 Prace badawcze prowadził autor artykułu.

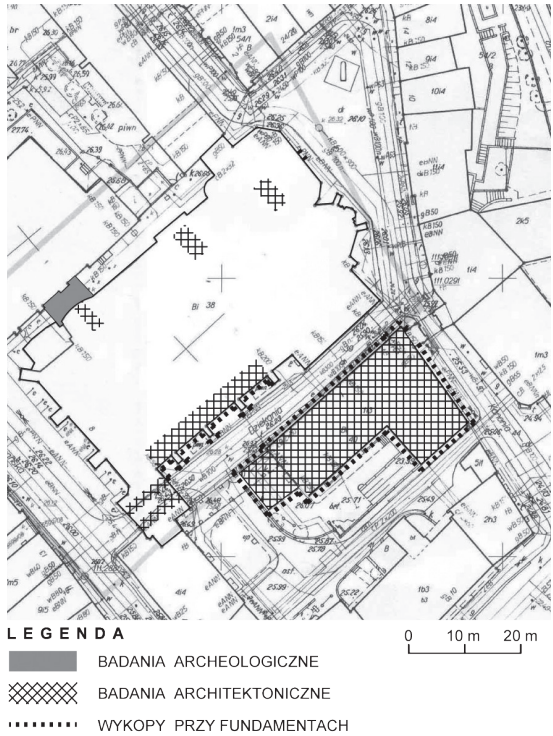

7. Lokalizacja badań prowadzonych w 2012 r. przy budynku Dziekania 1 i katedrze św. Jana Chrzciciela w Warszawie, oprac. W. Pela

Należy jednak podkreślić, iż po pierwsze prace archeologiczne prowadzono tylko w takim zakresie i przestrzeni, na jaką pozwalały wykonywane prace budowlane, a po drugie, nie o wszystkich zamierzeniach budowlanych uzyskiwano informacje w czasie umożliwiającym podjęcie koniecznych działań dokumentacyjnych[28]. Odsłonięcia polegające na skuciu tynków i przebiciu otworów w murach miały dla prowadzonych badań charakter przypadkowy – wykonywano je tylko w zależności od potrzeb projektowych i techniczno-budowlanych, dlatego wnioski z nich wynikające mają również charakter ograniczony i niepełny. Warto także zaznaczyć, iż badaniami objęto tylko piwnice, gdzie zachowały się oryginalne partie murów, wyższe kondygnacje zostały bowiem przebudowane podczas odbudowy w latach 1966–1968.

W celu ułatwienia wykonywania dokumentacji prowadzonych prac archeologicznych pomieszczenia piwniczne ponumerowano od 1 do 14, natomiast teren z zewnątrz obiektu, gdzie również prowadzono obserwacje, oznaczono cyframi od 15 do 22, przy czym dodatkowo wielkimi literami oznaczono kolejno odsłania-

28 Obserwacje i dokumentację odsłanianych fundamentów budynku prowadzono od strony północnej, wschodniej i częściowo południowej (od strony ulic Dziekania i Do Kanonii); objęły one też fundamenty i sklepienie piwnic znajdujących się pod wjazdem na podwórze posesji Dziekania 1. Niestety, nie prowadzono obserwacji podczas odsłaniania południowych i zachodnich fundamentów budynku (od strony dziedzińca), ponieważ nie uzyskano informacji o ich wykonywaniu, a nie było ich w początkowym programie prac budowlanych.

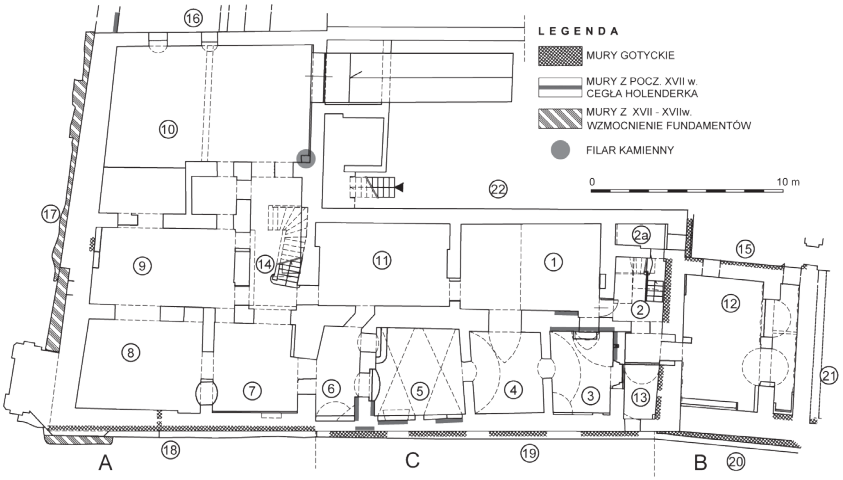

8. Wyniki badań archeologiczno-architektonicznych budynku Dziekania 1 w 2012 r., oprac. W. Pela

ne odcinki fundamentów gotyckich: domu dziekana – A, domu wikariuszy – B oraz C – budynku wybudowanego pomiędzy nimi. Dla uproszczenia w artykule przyjęto, iż ulica Dziekania znajduje się po północnej stronie budynku.

Przebieg i najważniejsze wyniki badań przeprowadzonych w 2012 r.

Jak już wspomniano, badania archeologiczno-architektoniczne miały różny zasięg i przebieg, w zależności od miejsca ich prowadzenia: wewnątrz i na zewnątrz budynku. Od tego też uzależnione były wyniki przeprowadzonych obserwacji (il. 8)[29].

Po zbiciu tynków wewnątrz pomieszczeń piwnic okazało się, iż budynek został w znacznej części przebudowany podczas kilkusetletniego użytkowania, zwłaszcza w czasie powojennej odbudowy, co spowodowało, iż zachowało się niewiele oryginalnych fragmentów dawnego rozplanowania.

Z pierwotnego układu budynku tzw. domu dziekana odsłonięto tylko fragment lica ściany wschodniej, pozostałe ściany wybudowano lub przebudowano podczas powojennej odbudowy. W ścianie tej natrafiono na mur gotycki, z którego zachowały się trzy warstwy cegieł na odcinku długości 1,2 m w obecnym pomieszczeniu oznaczonym nr 9 (il. 9). Wykonano go z cegieł o wymiarach 254–262 x 118 x 73–78 mm kładzionych warstwami w tzw. wątku

29 Szczegółowe informacje i dokumentację z przeprowadzonych badań znaleźć można w opracowaniu W. Peli, *Sprawozdania z prac archeologicznych (nadzorów) przeprowadzonych przy budynku Dziekania 1 i katedrze św. Jana w Warszawie w 2012 r.*, Warszawa 2014, msp. w archiwum Biura Stołecznego Konserwatora Zabytków w Warszawie.

9. Fragment zachowanego lica z cegieł gotyckich w ścianie wschodniej budynku Dziekania 1 w pomieszczeniu 9

polskim lub gotyckim (jednowozówkowym, układzie kowadełkowym). Wielkość cegieł i wątek zachowanego muru wskazuje, iż wykonano go w XV lub na początku XVI w. Poziom, na którym zachował się oryginalny fragment ściany, wskazuje, iż badana część budynku była podpiwniczona.

Na ściany i fundamenty gotyckie natrafiono również w części zachodniej obiektu, w piwnicach należących pierwotnie do kamienicy księży wikariuszy (obecnie pomieszczenia 2 i 12), przy czym były one zapewne już rozpoznane podczas wcześniejszych prac badawczych. Wymiary cegieł z fragmentu lica muru gotyckiego murowanego w układzie dwuwozówkowym zawierały się w przedziałach 268–284 x 118–122 x 82–88 mm.

Interesujących odkryć dokonano w pomieszczeniach 1, 3, 5 i 6, w których po skuciu tynków odsłonięto oryginalne fragmenty murów wykonane podczas przebudowy na początku XVII w. (il. 10). Takie uściślenie datowania umożliwiają widoczne w licu ścian fragmenty niewielkich rozmiarów cegieł barwy żółtawej, zastosowanych do budowy murów (il. 11), a identyfikowanych z cegłami zwanymi holenderkami, które jako balast statków i barek przypływały do Warszawy z Gdańska[30]. Istotne jest także, iż w pomieszczeniach tych odsłonięto czytelne ślady przejścia między obecnymi pomieszczeniami 5 i 6 (il. 12) oraz fragment ściany ceglanej posadowionej na fundamencie z XVII w., a wybudowanej z cegieł o wymiarach 288–299 x 138–142 x 64–70 mm. Cegły te kładziono w wątku nowożytnym, na przemian warstwę główek i wozówek. Niewyjaśniona jest

30 Patrz: W. Pela, *Brick in Historic Architecture: The Research Experience of Warsaw*, w: *Fresh Approaches to Brick Production and Use in the Middle Ages. Proceedings of the session 'Utilization of Brick in the Medieval Period – Production, Construction, Destruction'*, BAR International Series 2611, 2014, s. 67–68, il. 11; tenże, *Historia badań archeologicznych i architektonicznych dawnej Warszawy*, dz. cyt., s. 264–265.

10. Pomieszczenie 3 – zachowane fragmenty murów z przebudowy budynku w 1610 r.

natomiast funkcja kamiennego filara odsłoniętego w północno-zachodnim narożniku pomieszczenia 10 (il. 13).

W trakcie badań wewnątrz budynku Dziekania 1 nie natrafiono na mury i fundamenty gotyckie zarejestrowane podczas prac badawczych przeprowadzonych wcześniej w 1950 r. i w latach 1963–1964.

Bardzo ważne dla poznania dziejów budowlanych budynku były natomiast odkrycia dokonane podczas prac ziemnych prowadzonych na zewnątrz obiektu w czasie odsłaniania jego fundamentów. Okazało się, iż zachowały się one w swojej oryginalnej postaci i możliwe było rozpoznanie zmian, które następowały od średniowiecza po czasy odbudowy w XX w. Stwierdzono także, iż lica murów i fundamentów na zewnątrz budynku różniły się diametralnie od lic tych samych murów w piwnicach.

Odsłonięte fundamenty zewnętrzne budynku Dziekania 1 od strony południowej – w podwórzu od strony placu Zamkowego (il. 8: 16) to kilka różniących się pomiędzy sobą murów, wybudowanych w różnym czasie. Część z nich została przelicowana i pokryta grubą warstwą zaprawy wapiennej, co uniemożliwiło analizę szczegółową struktury muru. Zapewne były częścią podpiwniczonego pomieszczenia, węższego niż szerokość budynku Dziekania 1, znajdującego się między nim a dalszą zabudową uliczki Do Kanonii i placu Zamkowego, które widoczne jest jeszcze na planach z XIX w.[31] W przejeździe bramnym natrafiono zaś na fundament ceglano-kamienny, którego struktura była różna od odsłanianych do tej pory. Stawiano go prawdopodobnie z cegieł

31 *Plan Starego Miasta* W.H. Lindleya z 1897 r. w skali 1:2500, karta 12.

11. Zachowane fragmenty cegieł tzw. holenderek w murze z XVII w. w pomieszczeniu 1

rozbiórkowych, między którymi umieszczano kamienie. Do jego budowy użyto także tzw. cegły holenderki.

Fundamenty zewnętrzne budynku Dziekania 1 w uliczce Do Kanonii (il. 8: 17) odsłonięto na pełnej długości ściany wschodniej (il. 14 i 8). Wykazują znaczne zróżnicowanie zarówno pod względem konstrukcji, jak i użytego do ich budowy materiału. W ceglanym licu fundamentu nie stwierdzono żadnych fragmentów najstarszego założenia z okresu średniowiecza. Najprawdopodobniej widoczny obecnie mur fundamentowy wzmacnia konstrukcję całego budynku od strony wschodniej. Na odcinku 9 m jest regularny, z odsadzką lub wzmocnieniem fundamentu o szerokości około 1 m, opada schodkowo w kierunku wschodnim. Wykonany z cegieł o wymiarach 293–298 x 142–155 x 60–72 mm, kładzionych warstwami wozówek i główek. Dalsza część fundamentu nie jest tak regularna. Obserwujemy wiele zmian tak w konstrukcji, jak i w użytym do budowy fundamentu materiale (m.in. zapewne wykorzystano wtórnie gotycką cegłę tzw. palcówkę). Widoczne są również miejsca styków poszczególnych partii fundamentu. W części północnej budowli wyraźnie wyróżnia się fundament ganku łączącego pałac dziekana z zabudowaniami zamkowymi, który wybudowano po 1620 r.

Fundamenty zewnętrzne budynku Dziekania 1 od strony północnej przy ulicy Dziekania (il. 8: 18 –A) – tzw. dawny dom dziekana – odsłonięto na odcinku 14,2 m. Jego górna partia była w znacznej części przebudowana w trakcie powojennej odbudowy. Zidentyfikowano kilka różniących się między sobą partii fundamentów i posadowionych na nich ceglanych ścian (il. 8 i 21).

W części zachodniej na odcinku około 8,4 m zachowały się 3–4 warstwy cegieł gotyckich o wymiarach 254–262 x 114–118 x 73–78 mm, wymurowanych

12. Pozostałości przejścia z XVII w. między obecnymi pomieszczeniami 5 i 6

13. Filar kamienny odsłonięty w północno-zachodnim narożniku pomieszczenia 10

w wątku jednowozówkowym, w układzie kowadełkowym (il. 15 oraz 8 i 21). Poniżej muru ceglanego na głębokości około 25,50 m od poziomu „0" Wisły[32] odsłonięto fundament wykonany z kładzionych warstwami kamieni i fragmentów cegieł gotyckich spajanych zaprawą wapienną, która wylewała się na zewnątrz, oblepiając kamienie i cegły i tworząc dość jednorodną powierzchnię zacierającą układ warstw. Odsłonięto go do głębokości około 23,70 m n.p. „0" W, ale nie osiągnięto stopy fundamentu.

W widocznej części wschodniej na odcinku około 5,7 m struktura muru jest inna (il. 16). Fundament wykonano z kamieni i fragmentów cegieł, które kładziono na mniejszej ilości zaprawy wapiennej, co czyni jego budowę bardziej czytelną. Ułożono mur ceglany, z którego zachowały się fragmenty pierwszej warstwy kładzionej w układzie rolkowym. Cegły o szerokości podobnej jak w murze poprzednim (118 mm) były jednak grubsze – o wymiarach od 82 do 84 mm. Poziom fundamentu kamiennego znajduje się o 20 cm wyżej niż poprzedni, czyli na głębokości 25,70 m n.p. „0" W. Podkreśla go także niewielka odsadzka szerokości około 15 cm. Ponadto widoczna jest wyraźna linia zmiany w budowie obydwu murów.

W części wschodniej odsłonięto również fundament ceglany dostawiony do muru gotyckiego. Wykonano go prawdopodobnie w celu wzmocnienia przejścia (ganku) łączącego budynek zamkowy z pałacem dziekana, a następnie z katedrą. Wymiary cegieł użytych do jego budowy były podobne jak we

32 W Warszawie w niwelacji terenu stosuje się odniesienie do poziomu „0" Wisły.

14. Fundamenty odsłonięte po wschodniej stronie budynku Dziekania

wzmocnieniu ściany wschodniej i wynosiły odpowiednio 118–132 x 58–76 mm. Widocznych było kilka odsadzek, łącznie o szerokości 40 cm. Fundament ten został posadowiony płycej i ukośnie opadał od głębokości 24,20 m n.p. „0" W. w części wschodniej do głębokości 23,80 m n.p. „0" W. w części zachodniej. W części wschodniej wykopu odsłonięto również fragment fundamentu ganku wybudowanego około 1620 r.

Fundament zewnętrzny od strony północnej (il. 8: 20B) – dawny dom wikariuszy (il. 17 i 21) zachował się wraz z posadowionym na nim murem z cegieł o wymiarach: 262–289 x 118–122 x 82–84 mm, kładzionych warstwami w układzie dwuwozówkowym. W pierwszej warstwie cegieł kładzionych na fundamencie kamiennym widoczne było wyrównywanie poziomu cegłą w układzie rolkowym oraz cieńszymi od cegieł płytkami posadzkowymi. Fundament wykonano z warstw dużych kamieni granitowych kładzionych na zaprawie wapiennej z gruzem ceglanym (cegła gotycka). Poziom fundamentu budynku został zaznaczony odsadzką o szerokości od 20 do 35 cm i znajdował się na głębokości około 25,60–25,70 m n.p. „0" W. Niestety, nie odsłonięto stopy fundamentu, wiadomo jedynie, iż znajdowała się ona poniżej głębokości 23,40 m n. p. „0" W. Długość odsłoniętego fundamentowania wynosiła około 9 m.

Podczas prac zabezpieczających rozpoznano także fragmenty murów najstarszego założenia piwnic dawnego domu wikariuszy (il. 8: 15). W dolnej

15. Fragment odsłoniętego fundamentu części zachodniej budynku Dziekania 1, jednowozówkowy wątek muru

partii ściany wschodniej budynku (il. 18) widoczne było lico muru gotyckiego o wymiarach cegieł: 274 x 128 x 75–84 mm, a powyżej niego fragment sklepienia prawdopodobnie z XVII w., wykonanego z mniejszych cegieł o wymiarach: 265 x 128 x 57–62 mm. Natomiast w ścianie północnej pomieszczenia odsłonięto fragmenty lica z cegieł gotyckich o nieco innych wymiarach wynoszących 284–310 x 122–128 x 78–88 mm. W trakcie wznoszenia, w celu wyrównania poziomów warstw cegieł, użyto płytek posadzkowych. Natrafiono także na dwa zamurowane otwory komunikacyjne o szerokości 94 i 90 cm. W ścianie zachodniej pomieszczenia w murze gotyckim odsłonięto przesklepiony otwór komunikacyjny o szerokości 101 cm, którego przesklepienie odcinkowe wykonano z cegieł układanych systemem rolkowym. Ich wymiary, zarówno z otworu komunikacyjnego, jak i lica ściany powyżej niego, miały szerokość 129 mm i grubość 84–92 mm.

Pomiędzy opisanymi powyżej dwoma fragmentami murów A i C na odcinku długości około 17,4 m odsłonięto fundamenty zewnętrzne północnej elewacji budynku Dziekania 1, wymurowane pomiędzy domem dziekana a domem wikariuszy (il. 8: 19C; 19 i 21). Była to konstrukcja łękowa odciążająca. Cztery ceglane łuki odcinkowe wsparto na filarach wykonanych z dużych kamieni i gruzu ceglanego, kładzionych warstwami na zaprawie wapiennej. Odległość między filarami wynosiła 2,2–2,4 m. Do budowy wykorzystano cegły gotyckie o wymiarach: 250–274 x 117–122 x 70–82 mm. Łuki miały szerokość około

16. Fragment fundamentu z odsłoniętą cegłą gotycką w układzie rolkowym

40 cm (półtorej cegły). Cegły spajano zaprawą wapienną o lekko zielonkawo-szarym zabarwieniu. Nad łękami znajdowała się inna warstwa fundamentu kamiennego kładzionego na zaprawie wapiennej, ale o strukturze bardziej zwartej. Kamienie często wystają na zewnątrz poza łęki ceglane. W górnej partii tego fundamentu pomiędzy kamieniami natrafiono na fragmenty cegły holenderki. Przestrzeń poniżej łęków i pomiędzy filarami została wypełniona kamieniami i cegłami spojonymi dużą ilością zaprawy.

Na oryginalne, niezakłócone nawarstwienia kulturowe nagromadzone podczas użytkowania terenu natrafiano przede wszystkim podczas prac ziemnych po zewnętrznej stronie obiektu, w ulicy Dziekania, w trakcie odsłaniania fundamentów budynku (il. 20). Niestety, poziom destrukcji nawarstwień był znaczny. Wpływ na taki stan zachowania miało wiele czynników, począwszy od przekształceń w użytkowaniu terenu przez zmiany w zabudowie narosłe od średniowiecza do czasów współczesnych oraz budowę piwnic po zmiany poziomu nawierzchni ulicy, wykopy związane z budową infrastruktury podziemnej. Pewną rolę odegrały wreszcie eksploracje warstw w trakcie badań archeologicznych prowadzonych po wojnie w uliczce Do Kanonii[33]. Również sposób prowadzenia obecnych robót ziemnych w wąskich wykopach, wyko-

33 Badania archeologiczne ekspedycji PMA. Prace Badawcze na Zamku Warszawskim w 1950–1951 r.

17. Fundament dawnego domu wikariuszy

nywanych przy fundamentach zabezpieczanych szalunkiem, utrudniał prowadzenie obserwacji i pozwalał jedynie na dokumentację układu warstw na ścianach wykopu (tzw. profili archeologicznych), nie umożliwiał natomiast rozpoznania pełnego zarysu napotykanych obiektów znajdującego się poza terenem działań budowlanych. Pomimo trudności obserwacje i pomiary prowadzone podczas prac ziemnych pozwoliły na dokonanie kilku ważnych ustaleń dotyczących zagospodarowania terenu.

W wykopie w uliczce Dziekania ustalono przede wszystkim:

I. Poziom zalegania tzw. humusu pierwotnego wyznaczającego najstarszy poziom użytkowania terenu znajduje się na znacznej głębokości około 23,90–23,70 m n. p. „0" W, czyli ponad dwa metry niżej w stosunku do obecnego poziomu terenu (26,01–26,38 m n. p. „0" W).

II. Poniżej tego poziomu, do głębokości 23,30 m n. p. „0" W, natrafiono na pozostałości nawarstwień kulturowych wypełniających zagłębienia powstałe podczas wykonania i użytkowania obiektów gospodarczych z XIV w. Stanowiły je warstwy szarej ziemi z fragmentami węgla drzewnego, popiołu, drewna, gliny i piasku. Wśród sporadycznie znajdowanych fragmentów naczyń brak materiałów, które można datować wcześniej niż na I połowę XIV w. Warto jednak zaznaczyć, iż w najgłębiej zalegających nawarstwieniach znaleziono fragmenty cegieł gotyckich.

18. Piwnice domu wikariuszy – mury gotyckie oraz mury z przebudowy z XVII w.

III. W wykopie po stronie południowej budynku (podwórze od strony placu Zamkowego) spąg nawarstwień kulturowych zalegał głębiej, aż na poziomie 23,30 m n. p. „0" W, przy czym na niewielkim odsłoniętym fragmencie zachowanych oryginalnych warstw kulturowych nie zidentyfikowano śladów tzw. humusu pierwotnego.
IV. W uliczce Dziekania w wykopie przy fundamentach domu dziekana na głębokości 25,15–24,95 m n. p. „0" W natrafiono na warstwę budowlaną (miał ceglany i fragmenty cegieł gotyckich), której ze względu na poziom zalegania nie można powiązać z budynkami gotyckimi opisywanymi w artykule. Być może jest to pozostałość po wcześniejszej niezlokalizowanej do tej pory budowli[34].

Konkluzje

Przedstawione poniżej podsumowanie wyników badań ma charakter hipotetyczny ze względu na przypadkowość i niepełność nowo pozyskanych danych dotyczących układu przestrzennego i historii budowy poszczególnych

34 Poziom stropu fundamentu domu dziekana i domu wikariuszy znajdował się o 1 m wyżej niż poziom zalegania warstwy budowlanej.

19. Fundament pomiędzy pałacem dziekana a domem wikariuszy. Konstrukcja łękowa odciążająca

obiektów. Ich zły stan zachowania i utrudniona dostępność spowodowały na przykład, że przeprowadzenie analizy pomiarów cegieł wykorzystywanych do oceny chronologii względnej murów było niemożliwe.

W odsłoniętych fragmentach nawarstwień kulturowych znajdowano niewielkie ilości materiałów zabytkowych, np. fragmentów naczyń glinianych pozwalających na uściślenie chronologii. Ale już na tym etapie można stwierdzić, iż teren od XIV w. był użytkowany, zachowały się ślady obiektów i warstw wskazujących na jego gospodarczy, a być może nawet produkcyjny charakter. Głębokość zalegania nawarstwień kulturowych dochodziła do 23,30 m n. p. „0" W. Poziom zalegania warstwy naturalnej (tzw. calca) znajdował się na głębokości około 23,80–23,90 m n. p. „0" W.

Odtwarzając kolejne etapy zagospodarowania terenu, należy przyjąć, iż zabudowa murowana zapoczątkowana została wzniesieniem domów dziekana i wikariuszy (il. 8 i 21). Jednak, jak wskazuje rozwarstwienie chronologiczne odsłoniętych murów i fundamentów poniżej elewacji północnej budynku Dziekania 1, nie można wykluczyć, iż pierwotnie w narożniku północno-wschodnim działki, wcześniej od zabudowy murowanej, stał budynek drewniany. O takiej możliwości świadczy rozwarstwienie chronologiczne murów gotyckich obiektu poniżej elewacji północnej. Dzieli się on na część wschodnią długości 5,7 m (il. 21: 1a) i część zachodnią długości 8,7 m (il. 21: 1). W części wschodniej poziom posadowienia ściany murowanej układanej warstwą cegieł w układzie rolkowym znajduje się o kilkadziesiąt centymetrów wyżej niż części zachodniej, gdzie rolki nie zastosowano. Fundamenty obu

20. Profil ziemny wykopu na zewnątrz budynku Dziekania 1 z widocznymi warstwami kulturowymi

części mają inną strukturę. Można więc hipotetycznie przyjąć, iż pierwotnie w narożniku działki wzniesiono dom drewniany, po którym nie ma obecnie żadnych śladów, następnie dostawiono do niego po stronie zachodniej budynek murowany. Po pewnym czasie, w którym poziom terenu został podniesiony o kilkadziesiąt centymetrów, również ta część budynku została wzniesiona z nowego materiału, cegieł. Z budowli tej zachował się niewielki opisywany fragment muru w pomieszczeniu 9 (?). W odsłoniętym fundamencie od strony wschodniej budynku nie natrafiono na żadne ślady wcześniejsze. Nie wiemy jednak, co mogli zaobserwować badający obiekt uczestnicy ekspedycji PMA w 1950 r. i później. Wcześniejszy budynek drewniany mógł natomiast należeć do zabudowań kościoła parafialnego, który w pierwszym okresie, w XIV wieku, był także budowlą drewnianą.

Nie można jednak wykluczyć także drugiej możliwości wynikającej z porównania tych danych z *Zestawieniem wymiarów cegieł w układzie chronologicznym w Warszawie od XIV do XX w.* opracowanym przez Z. Tomaszewskiego w 1955 r.[35], i dojść na tej podstawie do innych wniosków. Grubości cegieł (82–84 mm), z których wybudowano dom narożnikowy, są charakterystyczne dla materiału ceglanego stosowanego w Warszawie na przełomie XIV i XV

35 Z. Tomaszewski, *Badania cegły jako metoda pomocnicza przy datowaniu obiektów architektonicznych*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Warszawskiej. Budownictwo", 1955, z. 4, s. 47, tablica 8.

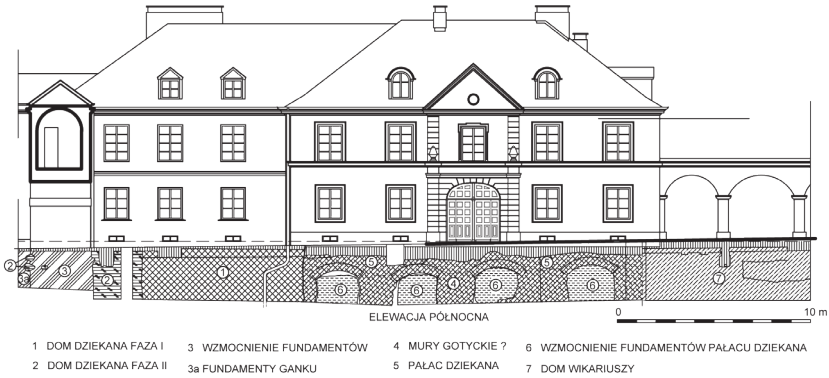

21. Rozwarstwienie chronologiczne murów fundamentowych elewacji północnej budynku Dziekania 1, oprac. W. Pela

w., natomiast część zachodnia obiektu, a także dom wikariuszy i fundamenty stawiane na łękach pomiędzy obu budowlami według *Zestawienia*... mogły zostać wybudowane w XV lub na przełomie XV i XVI w. Różnica w poziomie fundamentowania mogła wynikać z tego, iż część fundamentów kamiennych budynku narożnikowego znajdowała się prawdopodobnie powyżej ówczesnego poziomu terenu.

Dom wikariuszy (il. 21: 7), jak można sądzić po poziomie posadowienia murów ceglanych na fundamencie kamiennym, mógł być wybudowany w okresie zbliżonym do pierwszej fazy murowanej domu dziekana (il. 4: 1). Trudno jednak określić, jak długi był to okres. Jednak oba budynki różnią się zarówno pod względem wielkości użytych do ich budowy cegieł i zastosowanych wątków w stawianych murach, jak i sposobem fundamentowania. Dlatego w dalszym ciągu ich datowanie bezwzględne musi opierać się na datowaniu przedstawionym przez A. Berdecką. Przyjmuje ona, iż dom wikariuszy wybudowano po 1416 r.[36], natomiast działkę, na której wybudowano dom dziekana, przekazano kapitule w 1402 r.

Równie interesująca jest przestrzeń pomiędzy domem dziekana a domem wikariuszy (il. 21: 4, 5, 6). Przyjęto, iż została ona zabudowana dopiero w XVII w. podczas przebudowy i rozbudowy domu na dwór przez dziekana Raciborskiego (po 1610 r.[37]). Wydaje się jednak, iż sytuacja wyglądała nieco inaczej. Co prawda, bardzo łatwo można wydzielić część budynku związaną z rozbudową dworu dziekana do długości 16,5 m i szerokości 6,5 m, wstawioną pomiędzy obie starsze części. Jego obrys wyznaczają mury wykonane z cegły tzw. holenderki (il. 8). Jednak, jak wynika z zaprezentowanych wyników szczegółowych (il. 21), ściana frontowa tego budynku od strony ul. Dziekanii posadowiona została na starszych fundamentach. Wstawiono je między ist-

36 W *Szkicach staromiejskich* czas budowy domu wikariuszy przyjęto na 1541 r., *Szkice staromiejskie*, dz. cyt., s. 31.

37 J. Widawski, *Warszawski dom*..., dz. cyt., s. 123.

niejące już fundamenty, stosując konstrukcję łękową. Sprężystość i stabilność fundamentu kamiennego nadawały zastosowane do jego budowy cztery łęki – łuki wykonane z cegieł. Być może użycie tego typu konstrukcji wymuszone było wykonaniem fundamentów na mało stabilnym gruncie, zależnym od przebiegu strumienia Świętojańskiego. Niestety, do tej pory, pomimo wielu lat badań, nie opublikowano żadnych materiałów potwierdzających ten przebieg. Strumień lokalizuje się obecnie w pobliżu budynku Świętojańska 2, ale gdzie dokładnie płynął w wiekach średnich – nie wiemy.

Na podstawie analizy cegieł zastosowanych do budowy łuków rozporowych, ich wymiarów, użytej do budowy zaprawy, jak również w wyniku obserwacji warstw wyrównawczych z cegieł między warstwami kamieni, należy przyjąć, iż wybudowano go przed postawieniem dworu dziekana w okresie późnego średniowiecza. Nie zachowały się żadne ślady równoległego fundamentu wyznaczającego zarys obiektu, przy czym należy pamiętać, iż był to budynek niepodpiwniczony[38]. Nie wiemy również, ze względu na późniejsze działania budowlane, jak wyglądał opisywany mur od środka budynku. Fundament wykorzystano przy budowie dworu, od zewnątrz stabilizując i wzmacniając przestrzeń pod łukami (il. 21: 6), a także przebudowując jego górne partie kamienne, wykonane z użyciem innego rodzaju zaprawy i z wykorzystaniem wspomnianych poprzednio cegieł holenderek (il. 21: 5). Jak już podano, rozbudowane skrzydło dworu dziekana rozpoznano wewnątrz piwnic budynku Dziekania 1. Była to budowla jednotraktowa o wymiarach 16,5 na 6,5 m, podpiwniczona, z co najmniej jednym otworem komunikacyjnym na poziomie piwnic (między pomieszczeniami 5 i 6).

W okresie budowy dworu dziekana najprawdopodobniej powstał jeszcze jeden mur fundamentowy z zastosowaniem cegły holenderki, odkryty podczas odsłaniania fundamentów południowych obecnego budynku (il. 8). Ponieważ nie natrafiono na mur równoległy do niego, trudno na tym etapie określić jego przeznaczenie.

Około 1620 r. powstał ganek umożliwiający przejście z budynków zamkowych przez dwór dziekana do katedry. Z tego okresu zachowały się także partie fundamentowe widoczne tak od strony północnej (il. 21: 3a), jak i od strony południowo-wschodniej.

Pozostałe mury fundamentowe wzmacniające budowlę od strony północnej (il. 21: 3) i od strony wschodniej wykonane zostały w okresie późniejszym, to jest w XVII–XVIII w. Mamy jednak za mało danych, aby dokładnie określić czas ich budowy.

Z tego samego względu niewiele można wywnioskować z obserwacji i dokumentacji odsłoniętych podczas prac budowlanych reliktów lic murów zachowanych po licznych nowożytnych i powojennych przebudowach budynku Dziekania 1.

38 Oczywiście można rozważać wiele innych opcji, np. fundamentowanie ogrodzenia (ale chyba wykonanego zbyt wielkim nakładem środków); budowy fundamentu jako części dworu dziekana (ale dlaczego tylko w tej części z zastosowaniem tylko cegły gotyckiej?) itp.

Latest findings of archaeological and architectural survey of the Old Town in Warsaw. Dziekania Street

The article presents the latest findings of archaeological and architectural survey of the building 1, Dziekania Street, located at the southern wall of The Beheading of Saint John the Baptist metropolitan church in the Old Town in Warsaw. Until the end of the 14th century, the land on which the building was raised lay on the borderline between the town and the ducal estate. Beginning with the 15th century, the property was passed by the duke to the church, becoming an autonomous church jurisdiction, not subject to municipal authorities.

During the survey carried out in 2012, foundations of dean's and curates' houses were unearthed. The dean's house was found to have been a gothic construction raised approximately when the curates' brick house was. The dean's house was not a homogenous construction, though. Chronological stratification and discernible foundation levels show that it was divided into an older western part (dated the same as the curates' house) and an eastern, younger one. Clearly marked is the part of the building added when the dean's house was developed into a palace in 1610. Further research found, however, that is was erected on older foundations.

Unfortunately, as the adjacent culture strata have suffered serious damage, little can be said about the absolute chronology of the two buildings. It can only be stated that, since the town was founded in the area (primordial humus layer) until brick constructions were raised, the level of terrain rose, due to superposition of culture layers, by 1.7 m approximately.